

Олена Стащук

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,*

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Staschuk.olena@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-2622-7353

Марія Чичура

аспірантка кафедри фінансів,

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

M.a.r.i.a@ua.fm

ORCID ID: 0000-0003-3398-4416

КОМПОЗИЦІЮВАННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД»

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» фундаментальними інтересами нашої держави є сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення, а також інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Водночас, основними напрямками внутрішньополітичної діяльності України для забезпечення її національних інтересів і безпеки є формування фінансово спроможних територіальних громад [2]. Забезпечення встановлених інтересів та пріоритетів неможливе без досягнення територіальними громадами достатнього рівня їх фінансової безпеки, яка визначає рівень забезпеченості територіальних громад фінансовими ресурсами, їх інвестиційну привабливість, конкурентоспроможність та забезпечує формування умов для сталого розвитку територіальних громад.

Відповідно до Стратегії забезпечення державної безпеки України одним із завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки є розвиток спроможностей суб'єктів системи забезпечення державної безпеки щодо своєчасного попередження, виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз державній безпеці України, запобігання та протидії таким загрозам. Водночас, фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених для суб'єктів забезпечення державної безпеки, а також з інших джерел, не заборонених законодавством [1].

Досягнення зазначених умов є можливим шляхом забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки територіальних громад. Говорячи про сучасний рівень фінансової безпеки України, варто відзначити, що її рівень значно знизився із настанням пандемії коронавірусної інфекції, а пізніше – із повномасштабними воєнними діями, що зумовлено суттєвим зростанням державного боргу, падінням темпів розвитку економіки, нестабільністю у всіх складових фінансової системи тощо. Не виключенням стали й територіальні громади, які у період з 2022 року і до нині стикалися з такими проблемами як фінансування заходів, пов'язаних із забезпеченням правового режиму воєнного стану, підтримка сил територіальної оборони, організація та підтримка розміщення внутрішньо переміщених осіб, суттєве зниження доходів місцевих бюджетів з одночасним істотним зростанням їх видатків, дестабілізація експортно-імпортних операцій, тощо. Така ситуація порушила фінансову стійкість територіальних громад, а отже, й їх безпековий стан, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток кожної територіальної громади. Усе вище зазначене актуалізує потребу у подальших дослідженнях змісту фінансової безпеки територіальних громад, ідентифікації її загроз та ризиків з метою своєчасної їх нейтралізації та мінімізації негативного впливу, визначення механізмів управління фінансовою безпекою територіальних громад та поглиблення методик її оцінювання

Проблематика фінансової безпеки територіальних громад є відносно новим напрямом дослідження у вітчизняній фінансовій науці.

Обговорення в науково-практичній літературі категорії фінансової безпеки територіальних громад до схвалення Урядом «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» у 2014 році було взагалі відсутнім. Генеза теоретичної бази фінансової безпеки територіальних громад розпочалася у складі фінансової безпеки держави або ототожнювалася із фінансовою безпекою регіонів. У цьому контексті варто відзначити таких вітчизняних науковців, як О. Барановського [3], О. Бригинця [4], З. Варналія [5], О. Гапонюк [6], М. Єрмошенка [7], В. Мацук [6], О. Савицьку [8], Н. Ситник [9] та інших. Сучасна фінансова наука, що виокремлює фінансову безпеку територіальних громад у окремий напрям дослідження, бере свій початок із часу проведення реформи децентралізації в Україні та характеризується появою новітніх комплексних підходів до її визначення. Вагомий внесок у вирішення даної проблематики здійснили такі науковці, як: Н. Бак [10], Р. Білик [11], С. Бугіль [17], Г. Возняк [12], Ю. Кириченко [13], А. Мунько [14], О. Олександрова [15], Н. Філіпчук [11] та інші.

Звертаючись до аналізу дефініції фінансової безпеки територіальних громад, можемо бачити такі підходи до їх визначення. Так, Н. Бак визначає фінансову безпеку територіальних громад як захищеність їх фінансових інтересів, що досягається шляхом стабільного та повноцінного фінансового забезпечення потреб функціонування й розвитку певної громади [10].

С. Бугіль у своїх дослідженнях під фінансовою безпекою територіальних громад пропонує розуміти такий стан балансу доходів і видатків місцевих бюджетів, за якого досягається найвищий рівень ефективності використання бюджетних коштів [17, с. 57]. Разом з тим, О. Рожко вважає, що фінансова безпека територіальних громад досягається через фінансову безпеку домогосподарств та суб'єктів господарювання, що здійснюють свою господарську діяльність на території певної громади [16]. Схожій концепції дотримуються й Н. Ситник та Б. Стефанків, зокрема вчені стверджують, що фінансова безпека територіальних громад є складовою фінансової безпеки регіону та складається з фінансової безпеки домогосподарств та фінансової безпеки суб'єктів господарювання [18].

Як бачимо, такі визначення обмежуються лише структурними складовими фінансової безпеки територіальних громад, а тому, можна стверджувати, що у даному випадку науковці вважають менш вагомою роль фінансових ресурсів територіальних громад у забезпеченні їх фінансової безпеки.

Дещо іншого підходу дотримується Г. Возняк, яка звертає свою увагу здебільшого на бюджетну безпеку на місцевому рівні, як одну із основних складових фінансової безпеки територіальної громади та зазначає, що бюджетна безпека характеризує здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати стійкість фінансову стійкість громади через максимальну збалансованість місцевих бюджетів, а також здатність нейтралізувати вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, запобігати нераціональному розподілу і використанню бюджетних коштів у цілях забезпечення сталого поступу територій [12, с. 104]. Таке визначення відображає одну із найбільш вагомих складових фінансової безпеки територіальних громад та узагальнює її із достатністю фінансових ресурсів територіальної громади для виконання покладених на неї повноважень.

Колектив авторів М. Волосюк та І. Сіренко фінансову безпеку територіальної громади розглядають у складі економічної безпеки та розуміють її як такий стан рівня життєздатності територіальної громади, що одночасно гарантує виконання місії і цілей її функціонування, сталість розвитку та забезпечення захищеності від внутрішніх і зовнішніх ризиків [19, с.106-107].

О. Ладюк досліджуючи категорію фінансова безпека приходить висновку, що дефініція є структурною складовою національної безпеки та однією з найважливіших складових економічної безпеки. Вона підпорядковує ряд складників: фінансову безпеку домогосподарств (особистості) та фінансову безпеку підприємств (установ, організацій) – на мікрорівні та бюджетну, боргову, грошово-кредитну, валютну, інвестиційну, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору – на макрорівні. Проте, в аналізованому дослідженні науковець не виділяє фінансову безпеку територіальної громади [21].

А. Мунько вважає, що з метою забезпечення фінансової безпеки територіальної громади, необхідним є виконання таких завдань: управління місцевим боргом, операційне бюджетування, інвестування, публічні закупівлі, планування капітального фінансування, управління ризиками, довгострокове фінансове планування, адміністрування податків, економічний розвиток територіальної громади, формування резерву фінансової стабільності, забезпечення фінансової стабільності системи підприємств комунальної власності [14]. На наш погляд, такий перелік завдань не є систематизованим за окремими ознаками, є багатограним та містить як макро-, мезо- та мікроекономічні складові фінансової безпеки. Разом з тим, запропоновані завдання містять не повний перелік з усіх необхідних. Для прикладу, незрозумілим є факт включення лише підприємств комунальної власності, проте не враховано фінансову стійкість приватних підприємницьких структур, які з точки зору ефективності функціонування та ролі у економічному розвитку територіальної громади мають більшу значущість.

За поглядами С. Бурлуцького та С. Бурлуцької фінансову безпеку слід розглядати не як стан, а як сукупність компонентів фінансової системи, спосіб взаємодії яких створює сприятливі фінансові умови для функціонування соціально-економічної системи [22, с. 17].

Отже, на наш погляд, фінансова безпека територіальних громад має такі змістовні характеристики:

1) Фінансова безпека сприяє забезпеченню органів місцевого самоврядування достатнього обсягу доходів та збалансування бюджету територіальної громади на відповідний період;

2) Оцінка рівня фінансової безпеки територіальної громади базується на комплексному підході, що включає як кількісні, так і якісні параметри її розвитку;

3) Фінансова безпека територіальних громад передбачає узгодженість інтересів усіх суб'єктів, як окремого громадянина, так і органів місцевого самоврядування;

4) Фінансова безпека створює механізм захисту від негативного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх загроз, а також є підґрунтям для забезпечення сталого розвитку громад у перспективних періодах;

5) Фінансова безпека гарантує зростання рівня конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості територій внаслідок створення максимально комфортного бізнес-середовища та найбільш ефективного використання фінансових ресурсів.

На наш погляд, усі підходи науковців можна систематизувати у три основні напрями відповідно до того, який саме об'єкт (показник) лежить в основі забезпечення фінансової безпеки територіальних громад: ресурсний, функціональний та структурний підходи (рис. 1).

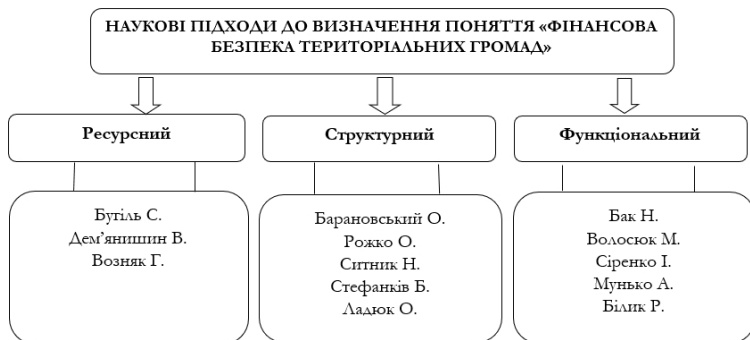

Рис. 1. Класифікація наукових підходів до визначення поняття «фінансова безпека територіальних громад»

Джерело: складено авторами на основі систематизації [10; 14; 16; 17; 19; 20; 21]

Запропонована нами класифікація підходів щодо фінансової безпеки територіальних громад дозволили нам систематизувати останні відповідно до інтерпретації сутності. Відтак:

1) ресурсний підхід – фінансова безпека adeptами даного підходу трактується як збалансованість фінансових ресурсів територіальних громад, їх фінансова стійкість та фінансова спроможність;

2) структурний підхід – фінансова безпека авторами визначається як сукупність окремих елементів, що між собою тісно взаємопов'язані. Причому, виокремлення таких структурних елементів може здійснюватися за різними ознаками. Так, найбільш поширеними у науковій літературі є два напрями структуризації:

– за складовими фінансової безпеки: бюджетна, боргова, інвестиційна, фінансова, інформаційна, кібер-безпека тощо;

– за структурними елементами: фінансова безпека домогосподарств та фінансова безпека суб'єктів господарювання.

3) функціональний підхід – фінансова безпека науковцями трактується як здатність системи забезпечувати сталий розвиток територіальних громад та створювати відповідні умови для ефективного функціонування та забезпечення життєздатності територіальної громади.

Отже, як бачимо із проведеного нами критичного аналізу наукових поглядів вітчизняних вчених до розуміння поняття «фінансова безпека територіальних громад», погляди вчених та практиків на ідентифікацію даного поняття є різнобічними, що, на нашу думку, об'єктивно впливає із його багатогранності, малодослідженості та подальшому дослідженні. Під фінансовою безпекою територіальних громад ми розуміємо такий стан системи, що характеризується максимально ефективним формуванням та використанням фінансових ресурсів місцевих бюджетів з метою вироблення адекватного механізму виявлення та мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз з метою формування передумов зростання рівня конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та сталого розвитку територіальних громад, а також зростання рівня життя їх населення.

Узагальнюючи проведене нами дослідження, можемо стверджувати, що фінансова безпека територіальних громад є багатогранним поняттям, яке:

– відображає здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати сталий розвиток території у перспективних періодах;

– функціонує у складних умовах, що мають характеристики невизначеності та високого рівня динамічності, внаслідок чого фінансова безпека територіальних громад постійно перебуває під впливом зовнішніх та внутрішніх загроз;

– має на меті захист не лише фінансових, але й інформаційних інтересів, захист кібер-простору в умовах невизначеності;

– забезпечує стан фінансової стійкості та фінансової спроможності територіальних громад шляхом максимально ефективного формування та використання їх фінансових ресурсів;

—формує передумови для забезпечення зростання конкурентоспроможності територіальних громад та їх сталого розвитку у довгостроковому періоді.

Територіальні громади є основою місцевого самоврядування у кожній країні, саме їх ефективне функціонування буде визначати як рівень життя кожного громадянина, так і соціально-економічний розвиток усієї держави.

Література

1. Стратегія забезпечення державної безпеки. Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n100>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 759 с.
4. Бригінець О.О. Правове забезпечення фінансової безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; Держ. фіск. служба України, Ун-т держ. фіск. служби України. Ірпінь, 2017. 464 с.
5. Варналій З.С. Інституціональні загрози фінансовій безпеці України та шляхи їх запобігання. *Економічний вісник університету*. 2017. № 34/1. С. 140–150.
6. Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія / А. В. Балабаниць та ін. Маріуполь: Маріупольський держ. ун-т, 2020. 223 с.
7. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. Київ: КНТЕУ, 2001. 309 с.
8. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2012. № 3. С.14.

9. Ситник Н. С., Стефанків Б. О. Фінансові аспекти складників економічної безпеки держави. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2018. Вип. 1 (2). С. 136 – 140.
10. Бак Н. А. Фінансова безпека територіальних громад в Україні: сутність, структурні складові, загрози. Світ фінансів. 2019. № 1 (58). С. 98–110.
11. Білик Р. Р., Філіпчук Н. В. Проблеми економічної безпеки та конкурентоспроможності регіонів в умовах децентралізації. Регіональна економіка. 2019. № 4. С. 53–63. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2019-4-4>.
12. Возняк Г. В. До питання бюджетної безпеки регіонів і громад України в умовах нестабільної економіки. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. інтернет конф. з міжнар. уч. (21 січ. 2021 р.). Полтава: НУПП. 2021. 135 с.
13. Кириченко Ю. М., Петров О. В. Фінансова безпека територіальних громад в умовах воєнного стану. Актуальні питання фінансової безпеки : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 27 берез. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 143-146.
14. Мунько А. Ю. Фінансова безпека територіальних громад: генеза та розвиток теоретичної бази. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. №4. С. 47-57. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.4.6>
15. Сухорукова Т. Т., Александрова О. Ю., Сагира К. Д. Оцінка та напрями підвищення фінансової безпеки регіонів України. Вісник економіки і транспорту. 2018. № 64. С. 186–196.
16. Рожко О. Д. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. Інтернаука. 2017. № 2 (24). URL: <https://www.internauka.com/issues/2017/2/2056>
17. Бугіль С. Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 1. С. 55–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2016_1_15

18. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник / за ред. Н. С. Ситник. Львів: Видавництво «Апріорі», 2019. 533 с.
19. Волосюк М. В., Сіренко І. В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку. Економіка та держава. 2021. № 6. С. 105–109.
20. Дем'янишин В., Лободіна З., Горин В., Дем'янишин В. Методологічні підходи до дослідження державних фінансових ресурсів та фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах реформування управління публічними фінансами. Світ фінансів. 2023. № 1 (74). С. 31 – 47. <http://DOI:10.35774/sf2023.01.031>
21. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5280>
22. Бурлуцький С. В., Бурлуцька С. В. Економічна та фінансова безпека регіонів в умовах децентралізації. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2015. № 6. С. 16-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSUNU_2015_6_5.